

УДК 338.481.1

Т. В. Марусей,

к. е. н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, природничо-економічний факультет, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1018-702X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.13.54

СТАТИСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

T. Marusei,

PhD in Economic, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel-Restaurant Business,
Natural-Economical Department, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

STATISTICAL STUDIES OF TOURISM IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Наукова стаття присвячена особливостям статистичних досліджень туризму в умовах сталого розвитку. Доведено, що статистика туризму є однією з фундаментальних умов розвитку сталого туризму, є одним з основних напрямків діяльності Національної туристичної організації України. Розглянуто туристичні організації, які активно досліджують використання показників для моніторингу прогресу сталого розвитку території. В статті відмічено, що Національна туристична організація України намагається розвивати статистичне вимірювання розвитку туризму для подальшого поглиблення знань про сектор, моніторинг, оцінки впливу, сприяння управлінню, орієнтованого на результати та висвітленню стратегічних питань для розбудови сталого туризму в Україні. Розглянуто Туристичний барометр України як видання, яке містить дані щодо внеску туризму в сукупну пропозицію товарів, послуг в рамках національної і регіональної економіки, отримані на основі методики допоміжного рахунку туризму. Проаналізовано методологію сателітних розрахунків, виділено такі основні розрахунки: зайнятість в туризмі; інвестиції в основні засоби (валове нагромадження); туристичне колективне споживання (неринкові послуги уряду); сукупний туристичний попит.

The scientific article is devoted to the peculiarities of statistical studies of tourism in conditions of sustainable development. It has been proven that tourism statistics are one of the fundamental conditions for the development of sustainable tourism, and are one of the main areas of activity of the National Tourism Organization of Ukraine. Tourism organizations that are actively researching the use of indicators to monitor the progress of the sustainable development of the territory are considered. In addition, a methodology for determining such important indicators as the contribution to the GRP of the tourism industry, the contribution to the GRP from direct service to visitors, and the GDP generated directly in tourism has been developed. When preparing the Tourist Barometer of Ukraine, numerous features of national legislation and the currently existing information base were taken into account. The article notes that the National Tourism Organization of Ukraine is trying to develop statistical measurement of tourism development for further deepening of knowledge about the sector, monitoring, impact assessment, promoting results-oriented management and highlighting strategic issues for the development of sustainable tourism in Ukraine. This organization works on improving the methodological framework for measuring tourism and expanding analytical potential, develops practical guidelines for their implementation in the regions of the country, strives for statistical strengthening in the regions, and also collects and disseminates tourism statistics for all interested parties. The Tourist Barometer of Ukraine was considered as a publication that contains data on the contribution of tourism to the overall supply of goods and services within the framework of the national and regional economy, obtained on the basis of the methodology of the auxiliary account of tourism. The methodology of satellite calculations was analyzed, the following basic calculations were highlighted: employment in tourism; investments in fixed assets (gross accumulation); tourist collective consumption (non-market

government services); aggregate tourist demand. These indicators are very often supplemented by the following: production calculations in tourism; demand for a tourist product; production of added value in tourism; characteristics of visitors; investments in tourism; fixed capital in tourism and others.

Ключові слова: туризм, сталий розвиток, сталий розвиток туризму, статистика, статистичний барометр.

Key words: tourism, sustainable development, sustainable development of tourism, statistics, statistical barometer.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Статистика туризму є однією з головних умов розвитку сталого туризму, є одним з основних напрямків діяльності Національної туристичної організації України. Об'єктивна та повна статистика необхідна для оцінки різних аспектів туризму, розробки маркетингових стратегій, забезпечення і вдосконалення державної політики, зміцнення міжвідомчих відносин, оцінки ефективності та дієвості управлінських рішень і вимірювання показників туризму в масштабах національної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед українських науковців, які зробили значний внесок у статистичні дослідження туризму в умовах сталого розвитку, заслуговують уваги наукові праці Александрової В., Жадан Т., Стригуль Л., Брича В., Галиш Н., Смирнова І., Любіцевої О., Тимошенко О. У роботах згаданих авторів розглядаються теоретико-методологічні та практичні засади статистичного обліку у міжнародному туризмі, сталий розвиток туристичної індустрії в екологічному та статистичному вимірі, досліджується туризм у контексті сталого розвитку, приділяється значна увага особливостям управління туризмом в рамках виконання стратегій сталого розвитку. Проте станом на сьогодні існує потреба у комплексному аналізі особливостей статистичних досліджень туризму в умовах сталого розвитку, що зумовило вибір теми цієї статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

З огляду на зазначені вище факти, метою статті є статистичні дослідження туризму в умовах сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом останніх років фахівці сфери туризму та туристичні організації активно досліджують використання показників для моніторингу прогресу сталого розвитку території. З 1993 року Всесвітня туристична організація (ВТО) виступає ініціатором застосування показників сталості як "фундаментальної частини загального планування та управління ціловим призначенням, а також невід'ємним елементом зусиль, спрямованих на забезпечення сталого розвитку секторів туризму на всіх рівнях" [2, с. 8].

На сьогодні оцінка стану туризму на міжнародному рівні в різних країнах робиться на основі Системи національних рахунків (СНР), рейтингу країн світу по рівню конкурентоспроможності подорожей і туризму, який формує Всесвітній економічний форум (ВЕФ), а також рейтингу, що складається за даними міжнародного туризму, розробленого Всесвітньою туристською організацією (UNWTO), яка є найбільшою у світі міжурядовою організацією по туризму, що має статус спеціалізованої установи ООН.

UNWTO (United Nations World Tourism Organization) займається розвитком надійного і загальнодоступного туризму. Для забезпечення сектора актуальною і своєчасною інформацією організацією розраховується показник міжнародного туризму, який оцінює розвиток туризму в короткостроковому періоді. Він складається з трьох складових: огляд даних по туризму з країн прибуття і вибуття; ретроспективна і перспективна оцінка туризму, яка складається групою експертів UNWTO; збір додаткових економічних даних для оцінки стану і розвитку туризму [1].

Здійснення збору статистичних даних UNWTO відбувається через національні організації по туризму і власних експертів, які фіксу-

ють відомості про міжнародних туристичних прибуттях, збирають інформацію для визначення доходів від міжнародного туризму і міжнародних туристичних витрат, а також роблять зведення даних відносно польотів повітряного транспорту і його розміщення. У кінці кожного року UNWTO проводиться аналіз туристичної сфери і на основі аналізу поточних тенденцій і думки експертів створюється прогноз на наступний період.

На сьогодні одним із ключових документів щодо сталого розвитку є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН "Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року" (від 25.09.2015 р.), у якій виділено 17 цілей та 169 завдань з приводу сталого розвитку. Враховуючи потужний потенціал туризму для сталого розвитку, Генеральна Асамблея ООН проголосила 2017 рік Міжнародним роком сталого туризму в інтересах розвитку (резолюція від 22 грудня 2015 року). ЮНВТО був прийнятий робочий документ "Туризм в інтересах розвитку". Його метою є протягом Міжнародного року сталого туризму в інтересах розвитку та надалі, сприяти виявленню об'єму потенційного внеску туризму у сталий розвиток, а також факторів, які сприяють цьому. У ньому зазначені сильні та проблемні сторони туризму, а також вказано на необхідність продуманого планування й керівництва.

У контексті документу "Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року" Комітет ЮНВТО зі статистики та допоміжного рахунку в туризмі (16 засідання від 26—27.01.2016 р.) започаткував програму стосовно розробки "статистичної основи для оцінки сталого туризму з урахуванням економічних, екологічних й соціальних аспектів, а також відповідних просторових рівнів (глобального, національного і субнаціонального)" [2,4].

У сфері сталого розвитку на період до 2030 року та його 17 Цілей, прийняті всіма країнами-членами Організації Об'єднаних Націй у вересні 2015 року, представляють далекоглядну дорожню карту для всіх країн та зацікавлених сторін у прагненні до світу сталого процвітання, соціальної інклюзивності та рівності, водночас зберігаючи нашу планету й не залишаючи нікого осторонь. Для оцінки досягнутого прогресу та забезпечення того, щоб ніхто не був забутий, необхідні якісні, доступні, актуальні та достовірні дані. Ураховуючи вкрай важливу роль високоякісної офіційної статистики для прийняття обґрунтованих управлінських та політичних рішень на 63-й пленарній сесії

Конференції європейських статистиків у червні 2015 року було прийнято Декларацію про роль національних статистичних управлінь у вимірі та моніторингу цілей у сфері сталого розвитку. Цим документом визначено, що офіційна статистика розглядається як необхідний елемент інформаційної системи стійкого розвитку, саме на національні статистичні управління покладається ключова координуюча роль у вимірі та моніторингу у сфері сталого розвитку через забезпечення: використання найкращих методів для підготовки відповідних даних; ефективної взаємодії з постачальниками даних у межах офіційної статистики та партнерства із громадянським суспільством, науковими установами, бізнесом; доступності даних, використання різноманітних методів їх поширення та інтерпретації. Керуючись міжнародними підходами, Державна служба статистики України, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 686-р "Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку", визначена координатором робіт зі збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку за національними індикаторами, у розрізі яких здійснюється збір даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку, розроблення метаданих для них і оприлюднення відповідної інформації. Інформаційне забезпечення моніторингу реалізації цілей сталого розвитку за допомогою обраних національних індикаторів цілей сталого розвитку дозволить оцінити прогрес у досягненні сталого розвитку, своєчасно виявляти актуальні проблеми, визначати пріоритетність вирішення завдань економічної політики, установлювати взаємозв'язки між секторами (для забезпечення синергетичного ефекту і згладжування потенційних протиріч), забезпечуватиме підзвітність у відносинах між Урядом та громадянами, а також сприятиме підвищенню обізнаності та мобілізації політичної підтримки, що також стимулюватиме сталий розвиток. Успішною може бути лише та політика, яка ґрунтується на доказовій базі (фактах і даних).

У документі наголошується, що показники потрібні для оцінки прогресу в досягненні цілей в галузі сталого розвитку. Наприклад, відповідно до завдання 8.9, внесено пропозицію використовувати два показники: внесок туризму у ВВП і зайнятість в сфері туризму. Ці два показники покликані використовуватися для оцінки економічного і частково соціального компонентів сталого туризму. Особливо важливими є показники, пов'язані з використанням інстру-

ментів для оцінки прогресу на шляху до сталого туризму (відповідно до завдання 12.b). Необхідно зауважити, що в документі підкреслюється важливість розробки додаткового набору показників для сприяння спостереженню за досягненням цілей в галузі сталого розвитку на глобальному та національному рівнях. ЮНВТО надає значної уваги питанням виміру показників сталого туризму, як одного з головних інструментів щодо ефективного планування політики в галузі туризму та управління туристичними центрами [4].

Розвиток туризму пов'язується із створенням туристичного продукту, розбудовою туристичної інфраструктури, зростанням інвестицій, формуванням іміджу території. Кожне рішення потребує надійного інформаційного забезпечення, що ґрунтується на розрахунку й аналізі низки кількісних індикаторів, в основі яких лежать статистичні дані. Вдосконалення національної системи туристичної статистики, її адаптація під потреби користувачів, переведення на доступну цифрову платформу — ось актуальні для української сфери туризму завдання, вирішення яких дасть можливість краще розуміти ринкові тенденції, закономірності розвитку туризму; просторові особливості; визначити й оцінити цільові ринки. Зрозуміла та доступна статистика туризму стає підставою для прийняття стратегічних рішень як підприємцями, так і органами державної та місцевої влади, у тому числі — пов'язаних із інвестуванням або фінансуванням туристичних проектів.

Національна система статистичних досліджень у туризмі характеризується цілою низкою суттєвих недоліків, що унеможливує подальше використання даних з метою прийняття стратегічних рішень. Поряд із наявністю адміністративних даних відносно туристських потоків за метою відвідування та параметрів пропозиції засобів розміщування, відсутня інформація щодо структури туристського споживання й обсягів туристських споживчих витрат, а одноденний туризм взагалі перебуває поза межами будь-яких статистичних спостережень.

Статистичні показники, за допомогою яких традиційно описувався туризм (кількість розміщених у засобах розміщування, кількість ночівель, число місць у готелях тощо), не дозволяють визначити його місце в економічному житті країни. Ця мета може бути досягнута через вдосконалення процедури обчислення туристичних потоків, а також за допомогою широкого застосування вартісних показників,

методологічно порівнянних з показниками, що застосовуються для характеристики інших галузей. На основі таких показників будується сателітний рахунок туризму, який дозволяє глибоко зрозуміти соціально-економічне значення туризму як для країни, так і для її регіонів [3].

Національна туристична організація України (НТОУ) намагається розвивати статистичне вимірювання розвитку туризму для подальшого поглиблення знань про сектор, моніторинг, оцінки впливу, сприяння управлінню, орієнтованого на результати та висвітленню стратегічних питань для розбудови сталого туризму в Україні.

НТОУ працює над удосконаленням методологічних рамок для вимірювання туризму та розширення аналітичного потенціалу, розробляє практичні вказівки щодо їх реалізації в регіонах країни, домагається статистичного зміцнення в регіонах, а також збирає та поширює статистику туризму для всіх зацікавлених сторін. Серед головних завдань в цьому напрямку:

1. Розвиток національної системи туристичної статистики (НСТС) відповідно до міжнародних рекомендацій щодо статистики туризму (IRTS 2008).

2. Розробка методології, інструкцій та інструментів для впровадження НСТС на національному рівні та в регіонах.

3. Впровадження єдиних стандартів вимірювання для кращої міжрегіональної порівняльності статистики туризму.

4. Популяризація та практичне впровадження туристичного сателітного рахунку в регіональній та національній туристичній статистиці.

5. Підтримка міст та регіонів України щодо вимірювання показників та економічного аналізу динаміки розвитку національного туристичного сектора [5].

Запровадження в Україні статистичного барометру є актуальним питанням удосконалення сталого розвитку туристичної сфери. В 2020 році вперше підготовлено видання Туристичний барометр України, яке містить дані щодо внеску туризму в сукупну пропозицію товарів, послуг в рамках національної і регіональної економіки, отримані на основі методики допоміжного (сателітного) рахунку туризму. Крім того, напрацьовано методологію визначення таких важливих показників як внесок у ВРП галузей туризму, внесок у ВРП від безпосереднього обслуговування відвідувачів, ВВП, сформований безпосеред-

ньо в туризмі. При підготовці Туристичного барометру України враховано численні особливості національного законодавства та існуючої на даний час інформаційної бази. Цей пілотний проект є початком нової епохи достовірних статистичних досліджень в національному туризмі. І кожне таке рішення потребує надійного інформаційного забезпечення, що ґрунтується на розрахунку і аналізі кількісних індикаторів, в основі яких лежать статистичні дані.

Структурно представлений Туристичний барометр України репрезентує детальну збірку даних щодо туристичного попиту (потік відвідувачів, кількість розміщених у колективних засобах розміщування, відвідувачі музеїв, пасажиропотік), туристичної пропозиції (зайнятості в галузях туризму, інвестиційної активності, платіжного балансу в галузях, що відносяться до туризму. Це видання також містить дані щодо внеску туризму в сукупну пропозицію товарів і послуг в рамках національної та регіональної економіки, отримані на основі методики допоміжного (сателітного) рахунку туризму. Обрахунок цих даних став можливим завдяки великому об'єму достовірної інформації, що було надано Державною службою статистики України та Управлінням міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій Івано-Франківської облдержадміністрації.

Принциповою відмінністю цього видання є застосований в ньому новий для української статистики туризму підхід — великі масиви даних структурної статистики щодо кількості суб'єктів господарювання, зайнятості, обсягів реалізованих послуг, доданої вартості і витрат згруповані згідно викладеного у Міжнародних рекомендаціях статистики туризму 2008 року принципу — за видами туристичних продуктів, що дозволяє зробити крок у напрямку розуміння визначного місця туризму в економіці України.

Туристичний барометр України — це інноваційний формат аналізу і подання статистичної інформації, який є результатом збору і аналізу усіх доступних статистичних даних, які тим чи іншим чином характеризують туризм. Показники Туристичного барометра України відображають аналіз великого об'єму статистичної інформації, яку ми отримали у відповідь на запити до багатьох офіційних джерел: Державної служби статистики України, Державної прикордонної служби України, Національного банку України, Державної податкової служби України, головних

управлінь статистики в областях України тощо. При побудові сателітного рахунку було використано дані, зібрані в регіонах України під час опитувань, ініційованих структурними підрозділами органів місцевої виконавчої влади, уповноваженими з питань розвитку туризму[8].

В Україні працюють над розробкою методики оцінки мультиплікаційного ефекту розвитку індустрії туризму та гостинності. Згідно рекомендацій Статистичної комісії ООН мультиплікаційний ефект туризму у понад 60 країнах світу оцінюється за допомогою сателітних розрахунків, які дозволяють розраховувати частку туризму у ВВП, зайнятості, інвестиціях, доходах бюджету. Сателітні розрахунки туризму дозволяють проаналізувати всі аспекти попиту на туристичні товари та послуги, пов'язані з економічною активністю відвідувачів; визначити й описати взаємодію туризму з іншими видами економічної діяльності; сприяють оперативній взаємодії суб'єктів туристичної діяльності.

Отже, можна стверджувати, що всі вищезазначені світові організації вже декілька років працюють над побудовою сателітних рахунків, до яких долучаються національні статистичні служби та науковці цієї галузі. Сателітні розрахунки передбачають такі макроекономічні агрегати: додаткова вартість туристичного сектора (характеризує додану вартість віднесених до туристичної індустрії видів економічної діяльності, створеної у результаті обслуговування споживачів); туристична додана вартість (складається із тієї частини додаткової вартості туристичної індустрії, яка зумовлена туристичним споживанням та неспецифічних видів діяльності, створеної у результаті обслуговування споживачів); туристичний валовий внутрішній (регіональний) продукт (туристичний валовий внутрішній (регіональний) продукт визначається як сума додаткової вартості, створеної туристичної індустрії та іншими видами діяльності, зайнятими обслуговуванням туристів, і податків на продукти та імпорт, що включені в ринкову оцінку цього споживання).

У методології сателітних розрахунків важливими є розрахунки: зайнятості в туризмі; інвестиції в основні засоби (валове нагромадження); туристичне колективне споживання (неринкові послуги уряду); сукупний туристичний попит. Ці показники дуже часто доповнюються такими: розрахунки виробництва в туризмі; попит на туристичний продукт; вироб-

ництво доданої вартості в туризмі; характеристика відвідувачів; інвестиції в туризмі; основний капітал в туризмі та інше. Туризм є міжгалузевим видом діяльності, рівень якого залежить від стану інших галузей економіки, тому особливістю статистичної інформації у туризмі є різноманітність джерел інформації її отримання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проблема сталого розвитку туризму залишається однією із пріоритетних у контексті сталого розвитку. У зв'язку з динамічним розвитком міжнародного туризму, сталий туризм є одним з основних пріоритетів Всесвітньої туристичної організації, яка масштабною діяльністю сприяє впровадженню принципів сталого туризму, як інструменту для розвитку. Важливість достовірних, актуальних та доступних статистичних даних про туристичні потоки, пріоритети туристів в споживанні послуг, туристичні витрати і в цілому дані, необхідні для оцінки вкладу туристичної галузі та пов'язаних з нею галузей в економіку регіону. Це потребує аналізу стану і динаміки туристичної сфери, прогнозування, планування та розвитку туризму, так як статистика туризму є однією з основних умов розвитку сталого туризму.

Література:

1. Александрова В. О., Жадан Т.А., Стригуль Л.С. Статистичний облік у міжнародному туризмі. URL: <http://es.khpi.edu.ua/article/view/262316/258797>
2. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. Економічний аналіз. 2020. Том 30. № 4. С. 23—30.
3. Марусей, Т. (2022). Особливості статистичних досліджень туристичної галузі. Економіка та суспільство, (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-72>
4. Мелько Л.Ф. Туризм у контексті сталого розвитку. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/melko_0030.pdf
5. Національна система туристичної статистики. URL: https://nto.ua/nsts_methodology_ua.html
6. Смирнов І.Г., Любіцева О.О. Маркетинг сталого туризму: навч. посіб. Київ: Видавництво Лира-К, 2019. 256 с.
7. Тимошенко Т.О. Концепція розумного управління туризмом в рамках виконання стра-

терій сталого розвитку територіальних громад. Publ. upr. reg. rozvit. 2021, № 3: 771—796. DOI: 10.34132/pard2021.13.10

8. Туристичний барометр України: інфографіка. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-poster2020.pdf>

9. Цілі сталого розвитку Україна 2021. Моніторинговий звіт. URL: https://ukrstat.gov.ua/csr_prezent/2020/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202021%20Monitoring%20Report%20ukr.pdf

References:

1. Aleksandrova, V. O. Zhadan, T.A. and Stryhul', L.S. (2022), "Statistical accounting in international tourism", available at: <http://es.khpi.edu.ua/article/view/262316/258797> (Accessed 25 June 2023).
 2. Brych, V. and Halysh, N. (2020), "Sustainable development of the tourism industry: environmental and statistical dimension", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 30, no. 4, pp. 23—30.
 3. Marusej, T. (2022), "Features of statistical research in the tourism industry", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-72>
 4. Mel'ko, L.F. (2017), "Tourism in the context of sustainable development", available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/melko_0030.pdf (Accessed 25 June 2023).
 5. National Tourism Organization of Ukraine (2023), "National system of tourist statistics", available at: https://nto.ua/nsts_methodology_ua.html (Accessed 25 June 2023).
 6. Smyrnov, I.H. and Liubitseva, O.O. (2019), *Marketing of sustainable tourism*, Lira-K, Kyiv, Ukraine.
 7. Tymoshenko, T.O. (2021), "The concept of smart tourism management within the framework of implementing strategies for the sustainable development of territorial communities", *Publ. upr. reg. rozvit*, vol. 3, pp. 771—796. DOI: 10.34132/pard2021.13.10
 8. National Tourism Organization of Ukraine (2023), "Tourist barometer of Ukraine: infographic", available at: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-poster2020.pdf> (Accessed 25 June 2023).
 9. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Goals of sustainable development Ukraine 2021. Monitoring report", available at: https://ukrstat.gov.ua/csr_prezent/2020/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202021%20Monitoring%20Report%20ukr.pdf (Accessed 25 June 2023).
- Стаття надійшла до редакції 02.07.2023 р.